

KİTÂBU GÜLİSTÂN Bİ'T-TÜRKÎ'DE HAYVAN ADLARININ METAFORİK KULLANIMLARI

Yaşar TOKAY*

Öz

Kitâbu Gülistân bi't-Türkî, Memlûk Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış tek edebî eserdir. Kendi döneminin en önemli kaynaklarından olan bu eser, içerdiği sözcükler ve anlam dünyasıyla da Türk edebiyatı tarihinde özel bir yere sahiptir. Kitâbu Gülistân bi't-Türkî'nin yazılış amacı temelde öğüt vermek olduğundan esere yerleştirilen hikâyeler, meseller ve ifadeler dilbilimi konuları açısından oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır.

Anlambilimi çalışmalarının özel konularından biri olan metafor (iğretileme/deyim aktarması) ise her dönemde ilgi görmüş bir konudur. Metaforun alanı geniş bir bilgi ağını içermektedir. Biz bu yazımızda sadece hayvan adları üzerine Kitâbu Gülistân bi't-Türkî'deki bakış açısını incelemeye çalıştık. Bu yazıda, eserde kullanılan hayvan adlarının metaforik karşılıkları ele alınmış ve örneklerle irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitâbu Gülistân bi't-Türkî, Anlambilimi, Metafor, Hayvanlar.

METAPHORIC USES OF ANIMAL NAMES IN KITABU GULISTAN Bİ'T-TURKÎ

Abstract

Kitâbu Gülistân bi't-Turkî is the only literary book survived by the Mamluk Kipchak Turkish. This work, which is one of the most important sources of its own period, has a special place in the history of Turkish literature with its words and sense of meaning. Kitâbu Gülistân bi't-Turkî is mainly aimed at writing, it provides a very rich material in terms of the linguistics of the stories, fallacies and expressions placed in the book.

Metaphor, which is one of the special topics of semantics studies, has always been a subject of interest. The domain of metaphors contains a large network of information. In this article, we have tried to examine the point of view of Kitâbu Gülistân bi't-Turkî on only animal names and the metaphoric equivalents of animal names used in the work have been discussed and examined with examples.

Keywords: Kitâbu Gülistân bi't-Türkî, Semantics, Metaphore, Animals.

1. Giriş

İnsanların var oluşundan bu yana hayat macerasında yanında olan canlılar iyi ya da kötü, faydalı veya zararlı, olumlu yahut olumsuz özellikleriyle hayvanlar olmuştur. Öyle ki, insan-hayvan ilişkisi hayatın her anına damga vurmuş bir olgu olarak karşımıza çıkar.

İnsanlar tarih boyunca hayvanları yalnızca bir besin, ısınma ya da ticari meta olarak görmemiş, şüphesiz onlarla çeşitli bağlar kurmuştur. Kurulan bu bağlar zaman içinde içselleşmiş ve sınırları bilinmeyen sürelerde toplumsal kabullere yol açmıştır. Bu toplumsal kabuller öyle yerleşmiştir ki, kimi gruplarda dinsel ritüel halini almıştır. Bugün Hindistan'da bazı hayvanların kutsal kabul edilmesi bu ritüelleşmenin en iyi örneklerindedir.

* Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Doğayla iç içe olan insan, onu hayatının, sanatının ve kültürünün bir parçası haline getirmiştir. Özellikle edebiyat, insanın ve toplumların kültür aynası olduğu için edebi eserlerde bu yansımaları daha net görebilmekteyiz. Arslan cesareti, tilki kurnazlığı, ejderha gücüyle bize edebiyatımızda mesajlar verirler. İlk yazılı metinlerimizden itibaren hayvan adların yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür (Toprak 2013: 107).

2. Dilbilimsel Çerçeve Metafor

Antik çağlardan beri metafor kullanımı insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Tarihsel olarak önce dil bilim ve felsefe alanlarında kullanılmaya başlanmış olsa da günümüzde sanat, eğitim, edebiyat gibi birçok alanda önem verilen bir konu haline gelmiştir. Metafor en basit haliyle dolaylı anlatım olarak düşünülebilir. “Bir yerden bir yere taşımak” anlamına gelen Yunanca *metapherein* (meta: öte, üst; pherein: taşımak) kelimesinden türemiştir. Metafor, sözlüklerde, bir kelime, kavram veya deyim, farklı ama benzer bir nesne veya eyleme dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır (Karairmak-Güloğlu 2012: 122).

Metafor, bir yaşantı alanından diğerine bir geçiş veya karşılaştırma yapmak üzere iki değişik fikir veya kavramın bağlantılandığı sembolik bir dil yapısı olarak kabul edilmektedir. Metaforlar günlük konuşma dilinde isim, fiil veya niteleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Metafor, anlamak istediğimiz nesneyi veya olguyu, başka bir anlam alanına ait olan kavramlar ağına bağlayarak, yeniden kavramlaştırmamızı, değişik yönlerden görmemizi ve daha önceden gözden kaçan bazı durumları aydınlatabilmemizi sağlar. Şekil ve anlamı gerçeğe taşıyan bir araç olarak dil, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırarak gerçeği açıklamak için metaforu kullanmaktadır. Hatta bazıları dilsel anlatım öğelerini bütünüyle metaforik olarak kabul ederler. Bununla birlikte günümüzdeki çoğu araştırmacı metaforun kavramsal sistemimizi düzenlemede yapısal bir rol oynadığını kabul etmektedir. Radman'a göre, metaforlar sadece sözlü birer araç olarak düşünülmemelidirler; çünkü onlar aynı zamanda düşüncenin de bir parçasıdırlar. Metafor, bir şeyi başka birisinin gözüyle görmek veya bir kavram alanını başka bir alanın açısından yapılandırmak veya anlamak olarak açıklanabilir. Aslında metafor birçok insana göre şiirsel dil ve hayal gücü için bir araçtır. Üstelik metafor tipik olarak sadece dilsel bir karakteristik olarak görülür. Diğer taraftan, Lakoff ve Johnson, metaforun günlük yaşamda çok yaygın olarak kullanıldığını, sadece dilde değil düşünce ve harekete geçmede de önemli bir etkiye sahip olduğunu ileri sürerler. Onlara göre düşünce ve hareketlerimizi belirleyen doğal kavramsal sistemimiz esas olarak metaforiktir. Strenski'ye göre de metaforların sonuçları vardır. Onlar düşüncelerimizi yansıtır, şekillendirirler ve sonuç olarak davranışlarımızı belirlerler (Arslan-Bayrakçı 2006: 101).

Lakoff, metaforun oluşum aşamalarını ve kullanım alanlarını şöyle özetler:

1. Soyut olayları kavramanın ve soyut düşünmenin arkasındaki başlıca mekanizmadır.
2. Basitten karmaşığa bir çok konu metafor aracılığıyla anlaşılır.
3. Kavramsaldir, dilbilimsel değildir.
4. Metaforik dil, kavramsal metaforun yüzeydeki görünümüdür.
5. Kavramsal sistemin büyük kısmı metaforiktir; ancak önemli bir kısmı da metaforik değildir. Metaforik anlayış metaforik olmayan anlayışa dayanır.
6. Göreceli olarak soyut ya da bilişsel mekanizmalarla yapılandırılmamış olayların anlaşılmasına olanak sağlar (Akt. Karairmak-Güloğlu 2012: 125).

3. Kitābu Gülistān bi't-Türkî ve Hayvan Adlarının Metaforik Kullanımları

Gülistan kitabı, İran'ın en büyük sanatçılarından biri kabul edilen Sadî tarafından 1258 yılında kaleme alınan dünya edebiyatının en seçkin yazınsal örneklerinden biri kabul edilmektedir.

Sadî'nin en meşhur iki eserinden biri olan Gülistān (diğeri Būstān (1257)) yazıldığı dönemden itibaren birçok dile çevrilmiştir. Ancak özellikle Türk edebiyatında bu eserin büyük bir ilgiyle okunduğu görülür. Türk edebiyatının özellikle Anadolu sahasında, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış birçok Gülistan tercümesi bulunmaktadır. Bunun yanında Doğu Türkçesinin en önemli dönemlerinden olan Çağatay Türkçesiyle yazılmış Gülistan tercümesi de bulunmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz tercümelemler çok önemli dil verileri olsa da, çalışmamıza konu olan Gülistān tercümesinin edebiyat ve dil tarihimiz için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Seyf-i Serāyî tarafından H. 793 yılının Şevval ayının evvelinde (1 Eylül 1391 Cuma günü) Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınan elimizdeki eser, edebiyatımızın aslı Farsça olan Gülistān kitabı üzerine yapılan ilk tercüme örneğidir. Kitābu Gülistān bi't-Türkî'nin tek nüshası Hollanda'nın Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde (Nr. 1553), Dozy katalogunda (Catalogue Codium Orientalium I.355) bulunmaktadır (Karamanlıoğlu 1989: XVII).

Eserde geçen hayvan adları ve metaforik karşılıkları verilirken alfabetik sıralama esas alınmıştır:

3.1. Arslan/Esed/Şîr "Aslan"

Arslan sözcüğünün kökeniyle ilgili olarak Eren, aslan<arslan “Afrika’da yaşayan, erkekleri yelesi, kuyruğu püsküllü, çok koyu sarı renkli yırtıcı bir memeli türü” tanımını vermiş; konuyla ilgili görüşleri sıralamıştır (TDES: 20). Görüşler şu şekildedir: Nemeth’e göre < *arsil* + *-an* eki, Eckmann da bu etimolojiyi benimsemiştir. DLT’de *arsil* “kestane rengi, kumral” anlamına gelmekte, *-(a)n* da küçültme ekidir. Patrubby, Yakutça “sarı” anlamındaki sözcüğün en eski biçiminin tasarlamasından yola çıkarak *ar* + *sil* eki + *an* “vahşi hayvan” kökenine bağlamıştır. Budenz (NyK 16: 460’dan) *kaplan* ve *sırtlan* ile birlikte değerlendirmiş; Bang’a göre < *arsil ilan* biçiminden; Vámbéry’ye göre < *arış* “güçlü” ve *lan* “vahşi hayvan”; Ramstedt’e göre < *ars-* “kükremek” + *lan* (Çince “vahşi hayvan”); Yegorov’a göre Vámbéry, Ramstedt ve Şçerbak’ın açıklamalarına ilaveten Kırgızca *arsilda-* “kükremek” fiili de düşünülebilir; Şçerbak’a göre < *ar* “kestane rengi” + *sil* eki + *an* “yırtıcı hayvan”; Baskakov’a göre *arsil* + *an*; Räsänen’e göre *-lan* ekiyle kurulmuş bir türev; Clauson’a göre hayvan adlarının sonundaki *-lan* ile kurulmuştur (EDPT: 238a) (Karahan 2013: 1850).

Esed "Aslan" sözcüğü Arapça, *şîr* "Aslan" kelimesi ise Farsçadan alıntılanmıştır. Özellikle İslamî dönemle birlikte bu yabancı kökenli sözcüklerinde metinlerde görülmeye başlandığı söylenebilir.

İlk Türkçe metinlerinden itibaren gördüğümüz *arslan* sözcüğü, kültürümüzde oldukça önemlidir. Bugün güçlü, cesur insanları anlatırken *arslan gibi* deyimini kullanırız. DLT’de aslanla ilgili atasözleri, bize bu hayvan adının kültürümüzde ne kadar eski ve yerleşik olduğunu göstermeye yeter.

Alımçı arslan, berimçi sıçgan "Alacağına arslan, vereceğine, borcuna sıçan" (DLT I. 75) (DLT I. 409),

Alın arslan tutar, küçin sıçgan (kösgük, oyuk) tutmas "Hile ile arslan tutulur, zor ile güç ile sıçan tutulmaz. (DLT III. 412),

Arslan karısa sıçgan ötin ködezür "Kocayan arslan sıçan deliğini gözler" (DLT III. 263)

Arslan kökrese at ayakı tulaşır "Arslan kökrese atın ayakları dolaşır" (DLT II. 146) (Toprak 2013: 108).

Gülîstan Tercümesi'nde *arslan* "Aslan" sözcüğü "güç, kudret" simgesi olarak metaforlaşmıştır. Eserde tespit edilen *arslan bigin* "Aslan gibi", *arslan yürek* "Aslan yürekli", *kağan arslan* "Kükreyen/kızgın aslan" ifadeleri de bu doğrultuda esere yerleştirilmiştir. Bununla birlikte *arslan-teve* "Aslan-deve", *arslan-it* "Aslan-köpek" ve *arslan-eşek* "Aslan-eşek" tezatlığı üzerinden verilen mesajlar ve öğütler de çok dikkat çekicidir.

(1) *Arslan bigin érenlerni zârüret hükmi bilen teşiklerde tutup topukların yinçip tururlar* (154a/1-3) "Aslan gibi yiğitleri zorla deliklerde (zindanlarda) tutup topuklarını yaralayıp dururlar."

(2) *Êr deminde érdemin körgüzmes illa ir kişi*

Eyle kim érdem tevede yok dağı arslanda bar (11a/13-11b/1)

"Yiğit bir kişinin dışında kimse erlik zamanında erdem göstermez. Öyle ki, erdem deveye yok ama aslanda var."

(3) *Yük ketürgen eşek yahşırak ol arslandan kim ademini yırtkay* (31b/9-10) "Yük taşıyan eşek, insanları parçalayan aslandan daha iyidir (faydalıdır)."

(4) *Biligli fâris sen ol arslan yürek*

Kim bu kün Anter saña mihter kirek

"Bilgili, cesur ve aslan yürekliisin. Bugün sana Anter'in asker olması gerekir."

(5) *Kağan arslan bilen pençe tutuşkan ér degül âkil*

Anı bil âkil ér kahrı keliçek sözlemes bâtil (44a/11-12)

"Kızgın arslan ile pençe tutuşan kişi akıllı biri değildir. Şunu bil: Akıllı insan öfkelenince batıl sözler söylemez."

(6) *Anası inçinip Rüstemge ayttı*

Eyâ körgen özün heybetli arslan

Eger bolsa idi yâdında ol kün

Kim elimde idiñ bir yaşar oğlan (137a/8-9)

"Anası incinip Rüstem'e (şöyle) söyledi: Ey kendini heybetli bir arslan gibi gören (Rüstem)! Keşke bir yaşında elimde/avucumun içinde olduğun günleri hatırlasaydın."

(7) *Yigit ayttı bu şürette kim men men özümni fillerge urğayman dağı arslan bilen pençe tutkay men* (99b/2-4) "Yiğit (şöyle) söyledi: Bu surette ben kendimi fillerle mücadeleye atacağım ve aslan ile pençeleşeceğim".

(8) *Meselde ayturlar her kimniñ altun terāzūsında bolğay arslan kuvveti anıñ bāzūsunda bolğay* (128b/2-4). "Meselde (şöyle) anlatırlar: Her kimin terazisinde altın varsa, onun pazısında da aslan kuvveti olur".

(9) *İttifāk-ı halk bu turur kim yük ketürgen eşek yaşırağ ol arslandan kim ādemîni yırtkay* (31b/9-10) "Halkın üzerinde ittifak ettiği konu şudur: Yük getiren eşek, insanları parçalayan arslandan daha faydalıdır."

(10) *Kaçan kim ittifāk étip yürise*

Karınçalar soyar arslan terisin (102a/4-5)

"Karınçalar ittifak ederek hareket ettiklerinde aslanın bile derisini soyarlar."

(11) *Cümle hayvānāt alāsı arslan dağı ednāsı eşek turur* (31b/8) "Bütün hayvanların içinde en iyisi aslan, en adisi ise eşektir."

(12) *Avçı çıkıban keyikler avlar vaqtın*

Arslan körüben tutup terisin yırtar (105a/6-7)

"Avcı, geyik avlama zamanında ava çıkar, arslan görüp tutup derisini yırtar".

(13) *Tigme bîşe içinde ay maḥdüm*

Né aceb kizlenip esed tursa (GT 10b/11)

"Ey mahdum! Bir ormanın içinde arslan gizlenip dursa, bunda şaşılacak ne var."

(14) *Bir kiççi kişi kiçip revān cānından*

Arslannı urup çıkarsa mağzın né aceb (165b/5-6)

"Ufak bir kişi akıp giden ömründen vazgeçip, arslana vurup beynini çıkarsa, bunda şaşılacak ne var!"

(15) *Karakulağka sordılar arslan şuhbetin né sebebden ihtiyār kıldıñ?* (23b/11-12) "Çakala sordular: Neden arslanla sohbet etmeyi tercih ettin?"

(16) *Kağan arslan kirip bir gār içinde*

Kiçe kündüz niçe bir aç oturgay (104b/6-7)

"Aslan bir mağaranın içine girip, kaç gün gece gündüz aç oturacak?"

(17) *Arslan bilen pençe tutmağ dağı kılıçka yumruk urmağ āküller işi degül* (168a/11-12)

"Aslan ile pençe tutuşmak ve kılıca yumruk atmak akıllı insanların yapacağı bir iş değildir."

(18) *Yimes it sarķıtın kélip arslan*

Gār içinde açın öler bolsa (87b/8-9)

"Aslan, bir mağaranın içinde açlıktan ölecek olsa da gelip köpeğin artığını yemez."

(19) *Pençesi şayd içinde arslanğa*

Né tefāvüt kılar kim it ürse (129b/3-4)

"Ava çıkmış aslanın pençesine, itin havlamasının ne etkisi olur!"

(20) *Kandadur fil kélip şüret ü heybet körsün*

Kandadur şîr kélip pençede kuvvet körsün (149a/7-8)

"Nerededir fil? Gelip de suret ve heybet görsün; nerededir aslan? Gelip pençede kuvvet görsün."

3.2. Baykuş "Baykuş"

Baykuş, Türkçe Sözlükte, "Başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı. *Baykuş gibi* "Uğursuzluk getirdiğine inanılan (kimse)." biçiminde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük 2005: 227).

En eski çağlardan bu yana çeşitli kültürlerce farklı biçimlerde sembolize edilen baykuş, kimi toplumlarda kutsal ve bereket timsali iken, kimi kültürlerde ise ölümün, yıkım ve felaketin, uğursuzluğun ve karanlığın simgesi olarak karşımıza çıkar.

Roux, Türklerde ve Moğollarda baykuş kültürünü anlatırken bu hayvanın hem olumlu hem de olumsuz bakış açısıyla karşılandığının altını çizer. Moğollarda alacabaykuşların kutsal olduğu aktarılırken, Türklerde uyanıklığın sembolü olarak kullanıldığına işaret etmiştir (Roux 2005: 229).

Günümüzdeki Anadolu Türk kültüründe ise baykuşun genel olarak uğursuzluk ve ölüm getirdiği inancı vardır. Buna karşın derleme sözlüğünde tespit edilen bazı veriler, Anadolu'da da baykuşa karşı farklı açılardan bakıldığını ve olumlu yönleriyle değerlendirildiğini açıkça göstermektedir. Örneğin, Derleme Sözlüğünde tespit edilen devletli, hayırlı kuş, muratkuşu, ulukuş adlandırmalar vb. (Derleme Sözlüğü 2011: C.4-11).

Baykuşun Yunan mitolojisinde "Athena kuşu" olarak uğur simgesi sayıldığı görülmektedir. Baykuş koca kafası, avını kapıştaki mahareti, yani gösterdiği akıl, hüner ve marifet ile Zeus'un koca kafasından doğmuş olan kızı Athena'yı temsil eder. Athena'nın ağacı kendi diktiği zeytin ağacı iken kuşu da baykuştur. Athena'nın sembollerinden mızrak savaşı, zeytin dalı barışı; baykuş da bilgeliği temsil eder. Baykuş, Yunan mitolojisinde tanrıça Athena'nın sevdiği hayvan olarak bilinmekte ve tanrıçanın gözlerinin baykuş gözü renginde olduğu anlatılmaktadır (Akt. Gülakan Kaman 2015: 1140).

Eski Roma'da, Avrupa'da ve Amerikan yerli kültüründe ise baykuş uğursuzluk, yıkım ve ölümün sembolüdür. Bugün Anadolu folklorunda da karşılaşılan bir inanç olarak baykuşun ötüşü ölüm haberi sayılır (Akalin 1993: 77).

Eski Mısır'da ve Hint'te ölüm kuşu olarak adlandırılan ve sembolize edilen baykuş, Çin'de ise büyük bir felaketin geleceğini işaret eder (Eberhard 2000: 59).

Baykuş sözcüğünün etimolojisi ile ilgili farklı görüşler vardır. Räsänen, Samoyloviç, Tietze, Doerfer, Tuncer Gülensoy gibi bilim insanları ufak farklarla bu ismin *bay* "Zengin" + *kuş* "Kuş" birimlerinin birleşmesiyle oluştuğu görüşündedirler (Dorerfer 1965 II: 260; Tietze 2002: 297; Gülensoy 2007: 123). Bununla birlikte eski Türkçe metinlerde baykuş sözcüğü yerine *ügi/ühi* (Clouston 1972: 101), *yapakulak* (Räsänen 1969: 187), *koburga/kopurga* (Clouston 1972: 587) gibi sözcükler de kullanılmıştır.

Gülîstan Tercümesinde ise (bundan sonra GT), *baykuş* sözcüğü iki yerde çeşitli metaforik anlamlar işaret etmektedir. İki örnekte de "baykuş"un uğursuzluğu ön plana çıkmıştır. İlk örnekte baykuşun yıkım getirdiği inancı, ikinci örnekte ise baykuşun sadece viranelerde ya da ıssızlarda yaşayabilen bir hayvan olması vurgulanmıştır. Eserde baykuşun olumsuz karşılığı olan bir metafor konusu olduğu açıktır.

(1) *Yılan sen her kime yétseñ tikersen*

Otursañ kanda baykuş tég yıķarsen (37b/11-12)

"Sen yılan gibisin, her kime rastlasan zehirlersin/sokarsın; baykuş gibi nerede otursan orayı yıķarsın".

(2) *Kitse cehan vilayetini terk itip hümay*

Baykuş köletkesine kişi kilmegi muhal (12a/6-7)

"Hüma kuşu cihan mülkünü terk edip gitse, insanların baykuş gölgesine sığınması imkânsızdır."

3.3. *Böri/ķurt* "Kurt"

Eski Türkçe *böri* sözcüğü, daha sonra Oğuz diyalektlerinde yerini kurt sözcüğüne bırakmıştır. Omurgasız yumuşak bacaksız bir hayvanın adının, vahşi hayvan olan *börü*'nün yerini almasıyla ilgili olarak Clauson "worm" ve "wolf" sözcükleri arasındaki bağın açık olmadığını söyler ve ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (EDPT 648a). Eren, ise bu görüşe katılmadığını belirtirken Oğuzların *böri* yerine *kurt* sözcüğünü kullanmalarının sebebi yaygın inanca göre bu adı tabu saymalarındandır (ES:269) (Toprak 2013: 113).

Eski Türklerde *böri* "Kurt" sıradan bir hayvan adı olarak kalmamış, Türklerin efsanelerine ve destanlarına da konu olmuş bir hayvandır. Türklerin yeniden dirilişi her zaman *kök böri* "Bozkurt"ye bağlanmıştır (Roux 2005: 52).

Gülistan Tercümesi'nde *böri* "Kurt" temel bir metafor etrafında anlamlandırılmıştır. "Güç, kuvvet ve yırtıcılık" timsali olarak gösterilen *böri* bu özellikleriyle ön plana çıkarılmıştır. Metinde aynı anlam alanı çerçevesinde *böri* sözcüğü yerine *ķurt* "Kurt" kelimesine sadece bir kez yer verilmiştir.

(1) *Alnıñda yavaş koy bigin müşfik yār*

Artıñda böri kibi teriñni yırtar (50b/11-12)

"Yanında uysal koyun gibi müşfik yar, arkandan kurt gibi derini parçalar".

(2) *Börinin balası bolur akıbet*

Atası kibi ol harami böri (14b/9)

"Kurdun yavrusu da, sonunda, babası gibi harami olur."

(3) *Niçün ķuru ķamışdan şekker tama ķılır sen*

Kilmes böri elinden fervecilik bilür sen (167b/6-7)

"Neden kuru kamıştan yapılmış şekere tamah ediyorsun. Kurdun elinden kürkçülük gelmez biliyorsun."

(4) *Sağındım ādemi hāşı seni men*

Böriniñ şabreki sen imiş sen (69a/4-5)

"Ben seni insanın hası sanmıştım. Sen ise kurtların en çetini imişsin."

(5) *Kişi etti böriğe kim terahķum*

ķılır bolsa eter ol ķoylara zulm (169a/7-8)

"Kurda acıyan kişi, koyunlara zulmetmiş olur."

(6) *Kim zulm élin uzatsa sultān bolur mı bolmas*

Koylarğa kırt hergiz çobān bolur mı bolmas (16b/11-12)

"(Halkına) zulmeden (kişi), sultan olur mu olmaz! Hiç kurttan koyunlara çoban olur mu, olmaz!"

3.4. *Bülbül* "Bülbül"

Codex Cumanicus'ta Latince "*rosignolus*" karşılığı verilmektedir. Ross'un sözlüğüne göre; uzun ve sanki kalemle çizilmiş gibi kaşları vardır, rengi sarımsı gibidir, küçük küçük benekleri vardır. Güçlü bir dövüşçüdür ve berrak bir sesi vardır. Räsänen, Osmanlı ve Kıpçak sahalarında kaydetmektedir (VEWT: 92) (Karahān 2013: 1842).

Gülistan Tercümesi'nde bülbülün kullanıldığı örneklerde ortak metafor olarak "Güzel görünüş ve ses" üzerinde durulduğu görülür. Bu bağlamda bir örnekte *bülbül-sasıkkān* "Bülbül-Saksağan" zıtlığı metaforik olarak kullanılmıştır.

(1) *Oķur tesbîh gül bülbül bigin bil*

Bolup her bir tiken tesbihine til (65a/5-6)

"Gül, bülbülün vücuduna batan her diken dilimi gibi, tespih okumaya devam eder."

(2) *Né kayǵu sövmese gülni sasıkkān*

Tümen bülbül kıtur ışkında efgān

Küneş vaşlın tilemes bolsa vaţvāt

Küneşniñ nürına andan né noksān (118a/1-4)

"Saksağan gülü sevmese, gül neden kaygılınsın ki? Binlerce bülbül onun aşkıdan figan eder. Yarasa güneşe kavuşmayı istemese, güneşin ışığından ne eksilecek?"

(3) *Türlü türlü naǵam bilen bülbül*

Dāim anda kıtur idi ğulğul (69b/12-13)

"Bülbül türlü türlü nağmelerle, daima feryat ederdi."

(4) *Vefā istemegil bülbül den ey yār*

Ki her bir gül üze yüz türlü sayrar (133b/12-13)

"Bülbül den vefa isteme ey yar! Çünkü bülbül her bir gülün üzerinde yüz türlü öter."

(5) *Ħamd oķup bülbül seher vaktında Ħoş*

Aldı menden şabr u tākāt aķl u hūş (64a/5-6)

"Bülbül seher vaktinde güzel sesiyle Allah'a şükrederek, bendeki sabrı, takati, akli ve idraki aldı (götürdü)."

3.5. *Çetük/Mācı* "Kedi"

Codex Cumanicus'ta 108/8'de Latince karşılığı *gatus*; CC 108/7'de *maçı tişi* "dişi kedi (Lat. *gata*)" tamlaması da bulunmaktadır (KWb: 161). Kuzey-batı lehçelerinde "kedi" için kullanılan standart biçimdir. Kökeni bilinmemektedir. Tarihsel alanda ilk olarak Codex Cumanicus'ta ve diğer Orta Kıpçakça eserlerde geçmektedir. Terc. 11/11 *maçı*, Kİ 87 *maçı*, GT 268/1 *maçı*. Bk. EDPT: 765b; KTS: 175 (Karahān 2013: 1854).

'Vahşi kedi' anlamındaki *çetük* SD'deki biçimleri *müşkišc*, *müşki(n)č* ve *mwšky(n)c(h)*'tir (Bu kelimenin farklı dillerdeki biçimleri için bk. Bailey 1979: 428). Sınırlı örnekte geçen kelime için Clauson (1972: 772) kelimenin Soğdcadan geçtiğini söyler. Türkçede kedi için DLT'de *çetük* 'dişi kedi, Oğuz lehçesinde', ve *müş* 'dişi kedi, Çigil lehçesinde' kelimeleri de geçer (Erdem 2014: 75).

Gülistan Tercümesi'nde *çetük* ve *maçı* "Kedi", *peleng* "Kaplan" ve *it* "Köpek" hayvanlarıyla olan zıtlıkları üzerinden metaforik anlamlar kazanmışlardır. İki örnekte de "güçsüzlük, acizlik, gereksiz hareketler" vurgulanmıştır.

(1) *İşitkenin yok mı kaçan bolsa çetük aciz*

Urup pençe peleng közin çıkarur korkmayın ol dem (18b/4-5)

"Daha önce hiç işitmedin mi! Kedi aciz kalsa, o an, hiç korkmadan vurup aslanın gözünü çıkarır."

(2) *Dâim kirişirler it bilen mâçı teg*

Bolmayın alar biri birinden râzî (134b/1-2)

"Onlar birbirlerinden razı olmadan, kedi ile köpek gibi devamlı dalaşırlar."

3.6. *Êşek/Har* "Eşek"

Sözcüğün kökeniyle ilgili çok sayıda görüş vardır. Eren kökeniyle ilgili bir açıklamada bulunmamış, başlıca görüşleri sıralamıştır. Pedersen, Menges, Yegorov'un Ermenice kökene dayandırdığını; Gombocz ve Poppe'nin Moğolca kökene dayandırdığını; Doerfer, Bang, Brockelmann, Clauson'un ise *eş* + *-gek* eki şeklinde Türkçe açıklamada bulunduğunu nakletmiştir (TDES: 138-140, TMEN II: 486). VIII. yüzyıl Uygur metinlerinden itibaren Türkçede görülmektedir. Uygur sahasında *eşgek*, DLT 68'de *eşyek / eşgek*, Tefsir *eşgek / eşek*, Çağatayca *éşek* (PdC: 115), Kıpçak sahasında Terc. 12/14 *eşek*, Kİ 14 *eşek*, KK 28/11 *eşek*, TZ 13a/4 *eşek* biçiminde görülmektedir (EDPT: 260) (Karahana 2013: 1860).

Türk kültüründe genel olarak olumsuz çağrışımları akla getiren eşek "Eşek", Gülistan Tercümesi'nde de aynı paralelde metaforlaşmış olarak karşımıza çıkar. Eserde, hayvanların en adisi olarak gösterilen eşek, "kaba saba, kabiliyetsiz, cahil, karakersiz" insanların sıfatı olarak kullanılmıştır. Gülistan Tercümesi'nde bu sözcüğün kimi durumlarda hakaret amacıyla benzetme yapılarak kullanılması da bu doğrultuda değerlendirilebilir.

(1) *Niçe bolsa za'if tazi at*

Bir tavile eşekden ol yahşı (10b/7)

"Koşucu bir at ne kadar zayıf olursa olsun, bir ağıl eşekten daha iyidir."

(2) *Yük ketürgen işek yahşırak ol arslandan kim ademini yırtkay* (31b/9-10) "Yük taşıyan eşek, insanları parçalayan aslandan daha iyidir (faydalıdır)."

(3) *Niçe kim fehmi yok miskin işeknin*

Kötürmek birle yükni kıymeti bar (31b/11-12)

"Miskin eşeğin anlayışı ve itibarı yok, yük taşımasıyla kıymeti var."

(4) *İsâ eşekin hicâza iltip ketürse yana hemân eşekturur* (139b/1-2). "İsa eşeğini Hicaz'a götürüp getirse de eşek yine eşektir".

(5) *Êşekniñ kim yüki bolsa yühülrek yürür rāhat bilen dā'im bilā-şek* (150b/1) "Yükü hafif olan eşek, şüphesiz, daima, daha rahat yürür."

(6) *Êşek ol ādemiden yaḥşıraḳ kim*

Kılur dāim kişiniñ köñlin āzār (31b/13)

"Eşek, daima insanların kalbini kıran insandan daha iyidir."

(7) *Yigil ey saādetli muzaffer*

Yıgıp kitti yimeyin mālın ol ḥar (94a/7-8)

"Ey muzaffer ve saadetli (kişi)! (Dünyada kazandıklarını) ye! O eşek, malını mülkünü yıgıdı ama yemedi gitti (öldü)."

(8) *Munuñ meseli oşol eşekke oḥşar*

Bilmes ki yüki otun mıdur yā defter (161a/1-2)

"Bunun hikâyesi, yükünün odun mu, yoksa defter mi olduğunu bilmeden taşıyan eşeğe benzer."

(9) *Cān bir nefes ḥimāyetinde durur dağı dünya ikki adem arasında anlar kim dinin dünyage satḳaylar eşek tururlar Yūsufnı satıp né alğaylar* (171b/10-11) "Can bir nefesin himayesinde ve dünya iki boşluk arasındadır. Onlar dinini dünyaya satacak eşektirler. Yusuf (peygamberi) satıp karşılığında ne alacaklar!"

(10) *Bir aḥmaḳ kişiniñ közi aḡrır idi bayṭār ḳatına barıp ayttı közüme ol otdan çekkil kim tavarlar közine çekersen ol dağı çekti közi kör boldı buyruḳ iyesine bardılar buyruk iyesi ayttı bayṭārğa neme kilmes eger bu eşek bolmasa idi bayṭār ḳatına barmaḡay idi* (147a/10-13) "Ahmak bir kişinin gözü ağrıyordu. Baytarın yanına gidip, davarların gözüne çektiği ateşten benim de gözüme çek, dedi. Baytar onun gözüne ateş çekince (bu adam) kör oldu. Emir sahibine gittiler, emir sahibi şöyle söyledi: (Bu adam) eşek olmasaydı zaten baytarın yanına gitmeyecekti."

3.7. *Fil* "Fil"

Türkçe Sözlük'te *fil* "Filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvan (Elephas)" karşılığıyla açıklanmıştır (Türkçe Sözlük 2005: 702).

CC 81/11'de *fil* *tişi* için Lat. *dentis elofanti* karşılığı bulunmaktadır (KWb: 97). Ayrıca CC 108/9'da Lat. *alofans* karşılığında *pil* şeklinde yazımı görülür (KWb: 187). Eski Türkçede ve Orta Türkçede bahsi geçen hayvan için *yaña yaḡam*, *yaḡan*, *yagan* ve türevleri kullanılmıştır. Uygurca eserlerde M II: 8,13 *yangam*, TT VIII: B8'de *yaña teg*, C 5'te *tişi yaña*, U I: 3,2'de *tonga yaña teg küçlüğ erser* ibarelerinde görülür. DLT 608'de *yaḡān* ve 456'da *yaḡān* şeklinde iki değişkesinden bahsedilmektedir. KB 2817'de *kerekinde bulsa kişi öz mungı/ yam erse yanganča bolur ol tengi*; 3391'de *bela mihnet erse yangan teg yüder*; Harezmi çevresine ait Kısasü'l-enbiya'da da 26r19 *yaḡan kuyrukın tebretti*, 139r20 *yaḡan süngükündin taht berdi*, PdC 556'da *yıgant* gibi şekillerde tespit edilmektedir. Modern lehçelerde *yaḡan* ve türevleri Tuva, Altay lehçelerini içine alan dar bir sahada yaşamaktadır (Hauenschild 2003: 237-238). Farsçadan alıntı olan *fil* ise daha yaygındır. Trk. *fil*, Trkm. *pil*, Özb. *pil*, Tat. *bil*, Kaz. *pel* vb. (VEWT: 145) (Karahana 2013: 1851).

Gülistan Tercümesi'nde tespit edilen bütün örneklerde ortak bir metafor göze çarpar: Heybet, kuvvet ve iri cüsse. Bu metaforlar kimi zaman olumlu anlamda kullanılırken kimi zaman da "büyük

olup korkaklık yapma" meselesini işaret etmiştir. Kısacası fil, hem olumlu hem de olumsuz manada kullanılmıştır.

(1) *Yigit kim fil tég bolsa kavîten*

Uruşda érlík andan isteme sen (149b/12-13)

"Yiğit adam fil gibi kuvvetli olsa da, savaş sırasında ondan yiğitlik yapmasını bekleme".

(2) *Oğlan ésrük fil kibi meydânâ kirip taşavvur étti kim témürden tağ bolsa yerinden koparğay men* (39a/7-9) "Oğlan sarhoş fil gibi meydana girip, 'demirden dağ olsa yerinde koparacağım' diye düşündü".

(3) *Niçe kim fil heybetli bolursa*

Töger süvri çibinler şah filin (102a/2-3)

"Fil ne kadar heybetli olursa olsun, sivrisinekler (birleşince) fillerin şahını (bile) döverler/mağlup ederler."

(4) *Meni sen ol karınça tég yakın bil*

Kim anı yol üze yenciç kéçer fil (82a/7-8)

"Sen beni o karınca gibi bil; (O karınca ki) onu yol üzerinde fil ezip geçer".

(5) *Kandadur fil kélip şüret ü heybet körsün*

Kandadur şır kélip pençede kuvvet körsün (149a/7-8)

"Nerededir fil, gelip de suret ve heybet görsün; nerededir aslan gelip pençede kuvvet görsün."

(6) *Yigit ayttı bu şürette kim men men özümni fillerge urğayman dağı arslan bilen pençe tutkay men* (99b/2-4) "Yiğit (şöyle) söyledi: Bu surette ben kendimi fillerle mücadeleye atacağım ve aslan ile pençeleşeceğim".

3.8. İt "Köpek"

Eski Türkçeden itibaren, bu sözcük *it* "köpek, it" olarak geçer (Clason 1972: 34; Toprak 2013: 112). Hasan Eren, Salarca ve Sarı Uygurca gibi diyalektlerde *ışt* biçimlerindeki -ş sesinin sonradan türediğini belirtir (Eren 1999: 196). Sözcüğün Latince karşılığı CC 108/6'da *canis*, 113/1-17'de *der hunt* olarak yazılmıştır (KWb: 108). Eski Türkçeden (VIII. yy.) itibaren *it/it* biçiminde kullanılmaktadır. Kökeniyle ilgili birşey söylenmemiştir. Eski ve yeni lehçelerin hemen hemen tamamında yaygın bir biçimdedir (Karahan 2013: 1854).

Köpeklerle ilgili eski Türk gruplarında çeşitli yansımaların ve anlam yükleme farklılıklarının olduğu görülür. Roux, eski Bulgar Türklerinde köpek ulumasının oldukça iyi algılandığını anlatır (Roux 2005: 79). Aynı geleneğin Çin kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla eski Tu-kiu (Türkler) kabilelerinde de olduğu gözlemlenmiştir. Moğolların Gizli Tarihi'nde ise köpek uluması felaket işareti olarak algılanır (Roux 2005: 80). Eski Türklerde bunun gibi daha birçok inanç dairesi ortaya çıkmıştır.

Gülistan Tercümesi'nde tespit edilen örneklerde her zaman *it* "köpek" sözcüğü kullanılmıştır ve anlam her zaman olumsuzdur. Eserde *it* hayvan olarak her bulduğunu yiyen, dokunduğu her şeyi kirleten, yemek için her şeyi yapan, gurursuz insanları sembolize eder. Bu hayvanın metaforik dairesinin daima olumsuz algılar olduğu gözlenir.

Son olarak kimi örneklerde *arслан-it* karşıtlığının kullanıldığı görülür. Bu örneklerde arslan "yiğit, güçlü, gururlu"; *it* ise "güçsüz, korkak ve gurursuz" olarak anlatılmıştır.

(1) *Ol degüldür fakir kim it tég*

Tégme nākes eşikine kélse (87b/12)

"Köpek gibi bütün cimrilerin kapısına (dilenmek için) gelen (kişi) fakir değildir".

(2) *Dāim kirişirler it bilen māçı tég*

Bolmayın alar biri birinden rāzî (134b/1-2)

"Onlar birbirlerine razı olmadan, daima kedi ile köpek gibi didişirler".

(3) *Tolı bolsa bir ulu birke ma-verd*

Kılur bir it tüşüp murdar anı (52a/12)

"Büyük bir havuz gül suyu ile dolu olsa, bir it içine düşüp onu murdar eder."

(4) *Yimes it sarkıtın kilip arslan*

Gar içinde açın öler bolsa (87b/8-9)

"Aslan, bir mağaranın içinde açlıktan ölecek olsa da gelip köpeğin artığını yemez."

(5) *Kaçan kim it başına bir kesek tüşer bolsa*

Ferah bilen sekirir ol anı sünek sakınıp (153b/4-5)

"Köpeğin başına gökten bir parça düşecek olsa, (düşen parçayı) kemik sanıp sevinç ile sıçrar."

(6) *Kanda kim aç it tapar it tiş urur sormas anı*

Kim bu salih nakası mı yahu deccal işeki (154b/8-9)

"Aç köpek et bulduğunda yemeğe başlar, bu Salih peygamberin devesi mi yahut deccalın eşeği mi? diye sormaz."

(7) *On kişi bir sofrada yimek yir dağı artar ikki it bir murdar üçün biri birin yırtar* (166b/2-3)

"On kişi bir sofrada yemek yer ve (yemek) artar. İki it, bir murdar için birbirini yırtar."

(8) *Erdemsizler erdem iyessin köre bilmes niçük kim bazar itleri av itlerin tilemes yırakdan gavga kılur yakın kilmes* (168b/3-5) "Pazar itlerinin av köpeklerini istemeyip uzaktan kavga edip yaklaşmadıkları gibi erdemsiz insanlar, fazilet sahibi insanları göremezler."

(9) *Alar kim āfiyet künçin tutup 'ākif bolupturlar*

İl ağzın it tişin bağlap şavāmiège tolupturlar

Kalemni sındırıp yırtıp varaklarını bolup fāriğ

ħalāyıkniğ ilinden hem tilinden kırtulupturlar (23b/1-4)

"Onlar, afiyet köşesini tutup akif olmuşlardır; elin ağzını itin dişini bağlayıp tekkelere dolmuşlardır; kalemini kırıp, varakları yırtıp azat olup, milletin hem elinden hem de dilinden kurtulmuşlardır".

(10) *Pençesi şayd içinde arslanğa*

Né tefāvüt kılur kim it ürse (129b/3-4)

"Ava çıkmış aslanın pençesine, itin havlamasının ne etkisi olur!"

3.9. *Ķarınça* "Karınca"

Türkçe Sözlük'te *karınca* "Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adı (Formica)" olarak tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük 2005: 1087).

Ķarınça "Karınca", Eski Türkçeden bu yana metinlerde sıklıkla karşılaşılan bir sözcüktür. Clauson, bu kelimeyi sözlüğüne *Ķarınçğa* "ant" şeklinde almıştır. Clauson'a göre bu isim birçok hayvan adında görülen -GA eki ile meydana gelmiştir. Aynı eserde diğer Türk lehçelerinde kaydedilen *Ķumursğa*, *ğarınca*, *Ķarınca*, *Ķarınçak*, *sarıncağ* ve *sırınça* gibi veriler de değerlendirilmiştir (Clauson 1972: 662).

Tietze, bu sözcükle ilgili olarak Clauson'a atıfta bulunmuş ve herhangi bir açıklama yapmamıştır (Tietze 2016 II: 141).

Tuncer Gülensoy, sözcüğün *Ķur* "Kuşak, kemer" + (i)n+ça eklerinin birleşiminden meydana geldiğini belirtmiştir (Gülensoy 2011: 469).

Karınca yalnızca basit bir hayvan adı olarak kalmamış, Türk kültüründe yer edinmiş bir semboldür. Örneğın Türkiye'de, çalışkan insanların karıncaya benzetilmesi bakış açısını göstermesi bakımından önemli bir bilgidir.

Eski Türkler arasında da önemli bir yeri olan karınca Sibiryaya ve Orta Asya Türk gruplarında farklı karşılıklarla yaşamaktadır. Mesela Yakutlar evlerinin çevresinde gördükleri karınca yuvalarının iyiye işaret olduklarını düşünürlerdi (Roux 2005: 80); şaman törenlerinden izler sunan Er-Töştük, yer altı yolculuğuna çıktığında ona yardım etmek amacıyla karıncalar bir ayaklarını verirdi (Roux 2005: 143).

Gülistan Tercümesi'de karınca birden fazla metaforun konusu olmuştur. Birinci ve dördüncü örnekte ezilen, hor görülen, çabuk ve kolay yok edilen insanlar için bir benzetme anlamı olduğu görülür. Bu örnekte karıncanın küçük oluşu ve insanların yolları üzerinde yaşadıkları için "kolay ezilen" anlamında kullanılmıştır. Bu örnekte dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da fil ve karınca arasındaki boyut farklarının metafora taşınmış olmasıdır.

İkinci örnekte ise yine karıncanın küçüklüğüne işaret edilmiştir. Ancak bu örnekte karıncaların her ne kadar küçük olsalar da bir araya geldiklerinde çok güçlü bir yapıya sahip olabilecekleri üzerinde bir mesaj verilmiştir. "Hayvanlar âleminde gücü ve yırtıcılığıyla ünlenmiş aslan bile bir araya gelen karıncalara karşı koyamaz." anlamıyla karınca, "birlik-beraberlik" simgesi olarak gösterilmiştir.

Üçüncü örnekte karınca üzerinden "çalışkanlık ve tasarruflu olma" metaforunun kullanıldığı görülür. Burada yazın hiç durmadan çalışan karıncanın, kış geldiğinde rahatça yaşadığı mesajı verilmiştir.

(1) *Meni sen ol Ķarınça tğ yakın bil*

Kim anı yol üze yençip kęçer fl (82a/7-8)

"Sen beni o karınca gibi bil; (O karınca ki) onu yol üzerinde fil ezip geçer".

(2) *Ķaçan kim ittifak itip yürise*

Ķarınçalar soyar arslan terisin (102a/4-5)

"Karıncalar birleşip birlikte hareket ettiği zaman, aslanın derisini soyarlar."

(3) *Yaz bolsa yığar qarınça ki tâ*

Kış ferâgat bolup yimegey ğam (152a/7-8)

"Karınca, kışın mağdur olup eziyet çekmemek için yaz olduğunda (yiyecek) yığar."

(4) *Küç bile bir qarınçanı bassaŋ*

Bil ki ħâli né bolĝay ol kında (34a/4-5)

"Zorbalıkla bir karıncayı bile ezsen, onun cezası yüzünden, kim bilir halin ne olacak!"

3.10. *Kéyik* "Geyik"

Eski Türkçede "vahşi av hayvanı" anlamında kullanılan sözcük, bugün Türkiye Türkçesinde sadece tek bir türün karşılığıdır. Hasan Eren, tanımını şu şekilde yapmıştır: *geyik* "erkeklerinin başlarında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (*Cervus elaphus*)" (TDES: 155). Kökeniyle ilgili bir şey söylenmemiştir. Bk. EDPT: 755a, ESTYa V: 21-23. Eski Türkçeden (VIII. yy.) itibaren Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada *keyik* "yaban hayvanı, yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar" için kullanılır. Kök Türk *keyik*, Uyg. (VIII. yy.) *keyik*, DLT 518 *keyik*, KB 698 *keyik*, Tef. 178 *keyik*, Senglah 317r *kéyik*, NF 338/4 *kedik*, Terc. 11/2 *keyik*, BM 10/7 *sawan keyik*, *keyik sığır*, KK 62/6 *kéyik*, TZ 38b/3 *kéyik*, Osmanlı sahasında *geyik*. Bk. EDPT: 755a (Karahan 2013: 1851).

Gülistan Tercümesi'nde *kéyik* "Geyik", "Zerafet, güzellik" temalarıyla beraber metafor olarak kullanılmıştır. Metinlerde tespit edilen *kéyik közli* "Geyik (gibi güzel) gözlü" ve *kéyik bigin yügür-* "Geyik gibi koşmak" tabirleri bu hayvanın zarifliğine işaret etmektedir.

(1) *Ol kün bir uzun boylı kamer yüzli kéyik közli kırnaŋ béríp ıydı* (70a/4-5) "O gün uzun boylu, ay yüzlü, geyik gözlü bir cariyeye verip gönderdi."

(2) *Ol oĝlannıŋ atası bu belâni öz tilep taptı*

Tün ü kün besledi kuş tég kéyik bigin yügürgünçe (146a/1)

"O çocuğun babası bu belayı kendi arayıp buldu, (bu çocuğu) geyik gibi koşuncaya kadar, kuş gibi gece gündüz besledi".

(3) *Tün ü kün besledi kuş teg kéyik bigin yügürgünçe anası tokuz ay on kün köterdi ħayrı bolĝay dip* (146a/1-2) "Gece gündüz besledi kuş gibi geyik gibi yürüyünceye kadar, anası, dokuz ay on gün taşıdı, hayrı dokunacak diye".

3.11. *Ɔoy* "Koyun"

Türkçe Sözlük'te, *koyun* "Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*)." Şeklinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük 2005: 1225).

Eski Türk Yazıtlarından bu yana tanıklanabilen bir sözcüktür. Ayrıca *tişi koy* "ana koyun" (Lat. *ouis* 107/28), *Ɔoy sürüki* "koyun derisi" (Lat. (*corium*) *montanine* 86/9) tamlamaları da eserde yer almaktadır. Kökeniyle ilgili aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: <**kōñ* "koyun" (EDPT: 631a), **koñ* "Schaf" (VEWT: 279b), *kōn* (Argu) "koyun" (TEKİN 1995: 108), *Ɔon I* "ovtsa" (DTS: 647a), *Ɔoy II* (ESTYa VI: 24), Farsçaya da geçmiştir *Ɔō'in/Ɔoŋ* "Schaf" (TMEN III: 1590), *Ɔōy* "Schaf" (Hauenschild 2003: 140), *koyun* <**kōñ+un* "eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan" (TDES: 254b), *Ɔoy / Ɔoyun / Ɔuy* (RWb II: 499) (Karahan 2013: 1858).

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren, somut olarak, birçok özelliğinden faydalanılan koyun, edebiyat tarihinde ise daha çok "sessiz, sakin, yönetilmeye mahkûm" gibi metaforlarla çevrilmiştir. Özellikle kurt-kuzu/koyun metaforu da çok yaygındır. Bununla birlikte bugün Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *koyun gibi* "1. Budala, şaşkın. 2. Karar ve davranışlarından başkalarına bağımlı olan, başkasına uyan" deyimini de dikkat çekicidir.

Gülîstan Tercümesinde koy "Koyun" sözcüğü, çeşitli metaforların karşılığı olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri "Uysallık, sakinlik" olarak dikkat çeker. İkinci olarak koyun-çoban ilişkisine dayanan yöneten-yönetilen teması dikkat çekicidir. Son olarak ise eserde, kurt-koyun metaforunun oldukça fazla kullanıldığını söyleyebiliriz. Kurt, güçlü ve zalimi temsil ederken; koyun, güçsüzü ve mazlum simgelemiştir.

(1) *Alnında yavaş koy bigin müşfik yâr*

Artında böri gibi teriğini yırtar (50b/11-12)

"Yanında uysal koyun gibi müşfik yar, arkandan kurt gibi derini parçalar".

(2) *Koy degül çoban üçün ey zü-fünûn*

Belki çoban koylara hıdmet üçün (40a/11)

"Ey bilgili kişi! Koyun çoban için değildir, belki de çoban koyunlara hizmet etmek için (vardır)."

(3) *Kişi etti bõrige kim terahhûm*

Kılır bolsa eter ol koylara zulm (169a/7-8)

"Kurda acıyan kişi, koyunlara zulmetmiş olur."

(4) *Kim zulm elin uzatsa sultan bolur mı bolmas*

Koylarga kurt hergiz çoban bolur mı bolmas (16b/11-12)

"Her kim halkına zulmetse sultan olur mu, olmaz! Hiç kurt, koyunlara çoban olur mu, olmaz!"

(5) *Düşmen alına aldanmağıl dağı meddâh medhine mağrûr bolmağıl kim ol al tuzağın kırup turur dağı bu tamaè etekin açıp oturur ahmak kişini õgseñ hoş kélür niçük kim aruq koynı evürseñ semiz körünür* (165b/11-13-166a/1-2) "Düşmanın hilesine aldanma ve seni övenlerin övgüsüyle kibirlenme! Çünkü o, hilesinin tuzağını kurmuştur ve bu açgözlülük eteğini açıp oturur. Zayıf koyunu çevirdiğinde semiz görüldüğü gibi ahmak kişiyi översen ona hoş gelir."

3.12. Kuş "Kuş"

Kuş, Türkçe Sözlük'te, "Yumurtlayan omurgalılardan, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı." Olarak kaydedilmiştir (Türkçe Sözlük 2005: 1268).

CC 130/20'de *avis* karşılığındadır. Ayrıca *kara kuş* tamlaması da bulunur (KWb: 204). VIII. yüzyıldan itibaren Türkçenin bütün dönemlerinde tespit edilen, kuşlar için genel bir isimdir (EDPT 670b), Farsçaya da geçmiştir (TMEN III: 1561). Türkçenin yazılı en eski metinlerinden itibaren, kuş türleri için genel bir addir. Tarihsel sahada çoğu metinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Uygur metinlerinden IrkB vd. *togan kuş*, *kugu kuş*, *turnya kuş*, M I 36 *kuş*, U III 32,4 *kuş*, Civ. TT I 23 *kuş*, Orta Türkçe eserlerinde DLT 166-167 *kuş*, *boz kuş*, *kıl kuş*, KB 4199 *kara kuş*, *örün kuş*, Ateb

224 kuş, Tefsir 219 kuş, Senglah 288r kuş “tuyūr”, İbnMuh. 175 kuş, Terc. 9,19 kuş, Kİ 72 kuş, BM 11, 9 kuş, TZ 23b/6 kuş, KK 62/13-14 dewe kuş (Karahān 2013: 1845).

Gülîstan Tercümesi'nde, Türk dili tarihinde yazılmış diğer eserlerde olduğu gibi kuş adı çokça kullanılmıştır. Metafor bağlantısı açısından "tuzak" kavramı etrafında anlam alanı oluşturmuştur. Kuşların tuzağa kolay düşen hayvanlar olması üzerinden "Açgözlülük ve tamahkârlık" konuları işlenmiştir.

Ayrıca, genel olarak uçan hayvanlarla ilgili bilgiler verilirken bu adın kullanıldığı görülür. Ancak metinde kuş "Kuş" sözcüğünün metaforik kullanımları hayli yaygındır. Sözcüğün temel anlamda kullanıldığı çok az örnek vardır. Eserde tespit edilen örnekler aşağıdaki gibidir.

(1) *Ağzı ta'āmdan közi uykudan kesilip ne gündüz şabrı bar idi ne kiçe qararı bir kuş bigin kim tuzakka tüşmiş bolğay* (113b/8-10) "Ağzı yemekten, gözü uykudan kesilip, ne gündüz sabrı, ne de gece kararı vardı. Bir kuş gibi tuzağa düşmüş olmalı".

(2) *Meselde ayturlar maħbūblar zūlfi aql ayağının zenciri dağı ziyrek kuşların tuzağı durur* (70b/7-9). "Meselde (şöyle) anlatırlar: Sevgilinin zülfü akıl ayağının zinciri ve zeki kuşların bile tuzağıdır".

(3) *Düşmen seni körüben iygü amel içinde*

Davî kuşun tuta almas kurup bahâne ağın (63b/3-4)

"Düşman seni iyi ameller içinde görünce, bahane ağını kurup dava kuşunu tutamaz".

(4) *Közin bağlar derāhim ākil ěrniñ*

Tama salur uçar kuşnı tuzakka (100b/1-2)

"Akıllı kişinin gözünü dirhem kör eder, uçan kuşları tuzaklara yakalatan açgözlülüktür."

(5) *Men ol kuş men niçelerden kutulğan*

Seniñ ışkıñ tuzağına tutulğan (70b/12-13)

"Ben, nice tuzaklardan kurtulup, senin aşkının tuzağına tutulan (bir) kuşum."

(6) *Boğaz belası bolmasa idi kuş tuzakka tüşmegey idi* (168b/8-9) "Boğaz belası olmasaydı, kuşlar tuzaklara düşmeyecekti."

(7) *İrādetsiz mürid müflis 'āşıkka oħşar 'amelsiz 'ālim yemişsiz ağaçka 'ilmsiz zāhid eşiksiz ěvge ma'rifetsiz seyyāħ kanatsız kuşka* (173a/12-13) "İradesine sahip olamayan mürit müflis aşığa, amelsiz âlim meyvesiz ağaca, ilimsiz zahit kapısız eve, marifetsiz seyyah kanatsız kuşa benzer."

(8) *Ayttım ol kuşlar turup tesbih okur*

Bu benî ādem yatıp gāfil uyur (64a/9-10)

"Cevap verdim: O kuşlar kalkıp tesbih okur, bu insanoğlu ise yatıp gafilce uyur."

Arab nevāhisinden bir kara oğlan çıkıp kēldi dağı eyle körklü ün bile okudı kim hevāda uçkan kuşlarını tıydı ol ābid tevesin kördüm kim rakşka kēlip oynap ābidni yerge urdı (64b/5-9) "Arap aşiretlerinden bir kara oğlan çıkıp geldi ve o kadar güzel bir sesle okudu ki havada uçan kuşlar (hayranlıktan) uçamadı. O kulun devesini gördüm, dans etmeye başlayıp, oynayıp bu kulu yer çaldı."

3.13. *Ṭāvus* "Tavus Kuşu"

Codex Cumanicus'ta 109/21'da *paonus* karşılığıdır (KWb: 237). DLT 167, 507'de "tavus kuşu" için *yün/yon kuş* karşılığı verilmektedir. Bk. EDPT 941a *yon kuş*. *Tavus* "erkeğinin tüyleri uzun, kuyruğu parlak, güzel renkli, acı ve tiz sesli, süs hayvanı olarak beslenen bir kuş (*Pavo*)". Eren'e göre Türkçeye Farsçadan geçmiştir. Moğolcaya *tağus* olarak geçmiştir (TDES: 399). Räsänen sözcüğün Trk. < Far. < Ar. < Yun. şeklinde seyrettiğini belirtmektedir (VEWT: 467). Ayrıca bk. Hauenschield 2003: 249, TMEN II: 945, Ross 1994: 16 (Karahana 2013: 1844).

Klasik Türk edebiyatında süs ve gösterişin simgesi olan *ṭāvus* "Tavus kuşu", Gülîstan Tercümesi'nde iki kez metaforik anlamlarla kullanılmıştır. Aşağıda verilen örneklerde tavus kuşunun süs ve çalım ile ilgili özelliklerinden bahsedilmiştir. Eserde bu kuşun tam anlamıyla olumlu ya da olumsuz bir tip ortaya koyduğu söylenemez.

(1) *Vaşl bâğında hırâmân tün idim ṭāvus tég*

Uşbu kün çörger meni çün mâr cānān firqati (125b/5-6)

"Vuslat bağında, geceleri dolaşan tavus kuşu gibi(yim). İşte bugün yakar beni sevgiliden ayrılmak".

(2) *Bu ne ṭāli-i dūn ve eyyām-ı buḳālemūn durur kim benim ḳadrim lâyıḳı ol idi kim bir niçe zāğ bilen bâğ divārında ṭāvus bigin cilve ḳılıp yürigey idim* (120a/1-2) "Bu ne alçaklıktır ve bukalemun bir dünyadır! Bana layık olan, bir sürü karga ile bahçe duvarında tavus kuşu gibi cilve yapıp koşturmakmış".

3.14. *Teve* "Deve"

Codex Cumanicus'ta 108/10'da Latince karşılık olarak *gamellus* verilmiştir (KWb: 252). Kökeniyle ilgili olarak aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: < **tebä*/**tebāñ* "deve" bk. *tēvā kōzi* (TMEN II: 1015), *tevey* (*d-*) en eski kaydın *teve*: biçiminde olduğunu, orijinal biçimin muhtemelen *tevey* olduğunu belirtmiştir (EDPT: 447b), *tāvā* (RWb III: 1127), *devā*, *tevā* (Oğuz, Kıpçak, Suvar) "verblyud" (DTS: 648a) (Karahana 2013: 1859).

Eski Türk toplulukları tarafından ticarî yönleriyle oldukça yaygın bir şekilde kullanılan deve, Türk kültüründe de çeşitli karşılıklarla yaşamaktadır. Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *deve gibi* "Uzun boylu; hantal", *deve dişi gibi* "İri görünümlü; sıradan olmayan, tanınmış, güçlü" kullanımları bizlere fikir vermesi açısından önemli örneklerdir.

Gülîstan Tercümesi'nde deveyle ilgili farklı anlayışlar metafor dairesi içerisinde anlatılmıştır. Birinci örnekte devenin "erdemsiz, faziletsiz" bir hayvan olduğundan bahsedilirken *teve-arslan* "Deve-aslan" zıtlığı metafor olarak kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü örnekte ise devenin "Zenginlik" göstergesi olarak kullanıldığı açıktır. Son örnekte ise, devenin yavaş ama istikrarlı bir hayvan olması üzerinde işlerin bitirilmesi örneklendirilmiştir. Kısacası eserde deveyle ilgili hem olumlu hem olumsuz metaforlara yer verilmiştir.

(1) *Ēr deminde ērdemin körgüzmes illa ēr ḳişi*

Eyle kim ērdem tevede yok dağı arslanda bar (11a/13-11b/1)

"Yiğit bir kişinin dışında kimse erlik zamanında erdem göstermez. Öyle ki, erdem devede yok ama aslanda var."

(2) *Niçe kim minmege ḥāzır tevem yok*

Yürür men şâdmân karnım közüm tok (58a/6-7)

"Binmeye hazır devam yok. Mutlu mesut yürürüm karnım gözüm tok."

(3) *Ol tâcir ölüm hâline tüşüp yattı fakir yastuķı üstüne kēlip ayttı el-ḥamdülillâhi kim men yayağ yürüp zahmet çekip ölmedim dağı sen teve üstünde oturup öldün* (58a/11-13-58b/1) "O tacir ölüm döşeğine düşüp yattı, O fakir (kişi), ölüm döşeğinde yatarken gelip (şöyle) söyledi: Elhamdülillah, ben yaya olarak yürüyüp, zahmet çekip ölmedim ancak sen deve üstünde oturup öldün."

(4) *Kalur bir ḥamle çıksa pehlevân at*

Teve arķun yürür âsân tün ü kün (137a/4)

"Pehlivan at bir hamleyle çıksa, kısa bir zaman sonra yerinde kalır, koşamaz. Deve ise gece gündüz, kolayca ve yavaş yavaş yürür."

3.15. *Vatvât* "Yarasa"

Türkçe Sözlük'te *vatvat*, "1. Kırlangıç. 2. Yarasa" anlamlarıyla karşılanmıştır ve sözcük Arapça kökenli gösterilmiştir (Türkçe Sözlük 2005: 2082). Mertol Tulum, sözcüğün hem "Kırlangıç" hem de "Hüma kuşu" anlamlarında kullanıldığı kaydetmiştir (Tulum 2011: 1835).

Yarasanın karanlıkta ortaya çıkması ve yaşaması, Gülistan Tercümesi'nde de bu hayvanın metaforik olarak "Karanlık" ile özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. İki örnekte de aydınlık/güneş-yarasa zıtlığı üzerinden anlatım sağlanmıştır.

(1) *Güldür bu Sarâyî Seyf lîkin*

Düşmen közüne tiken körünür

Erdem iyesin ḥâsüd sévmes

Vatvât niçük ki sévmese nür (107a/4-5)

"Bu Seyf-i Sarâyî güldür, ancak düşmanın gözüne diken gibi görünür. Yarasanın ışığı sevmediği gibi, hasetçiler de erdem sahibi insanları sevmezler."

(2) *Küneş vaşlın tilemes bolsa vatvât*

Küneşniñ nürına andan né noķsân (118a/3-5)

"Yarasa güneşe kavuşmak istemese de, güneşin ışığından hiçbir şey noksan kalmaz."

3.16. *Yılan* "Yılan"

Yılan "Yılan" sözcüğü, bazı fonetik değişikliklerle tüm tarihsel ve modern lehçelerde gözlenmektedir Codex Cumanicus'ta 138/16'da Latince *serpeas*, CC 108/30'da *bixia* karşılıkları bulunmaktadır (KWb: 132). *yıl-* köküne dayandırılmaktadır (ESTYa IV: 277). On iki Hayvanlı Türk Takviminde adı geçen bir hayvandır.. Bulgar Hanları listesinde de *dilom* biçimiyle bulunur (EDPT: 930a). Orta Türkçe döneminde DLT 457'de *yılan* ve bunun yanı sıra *ok yılan*, *soğan yılan*, *nag yılan* biçimleri; Kıpçakça eserlerde Terc. 11/17'de *yılan*, Kİ 96'da *yılan*, Çağataycada PdC 128 *ılan* ve *yılan* geçmektedir (Karahan 2013: 1846).

Eski Türklerde *yılan* sözcüğü etrafında çok sayıda mit ve efsanenin dolaştığı ve zaman içinde bu mitlerin *ejderha/ejdeha* ile birleştiği görülür. Genel olarak bu mitlerin Türk toplulukları için olumlu karşılıkları vardır. Bu inançlar ve karşılıklar daha çok Çin kökenlidir (Roux 2005: 52).

Türkiye'de yılanla ilgili ifade ve sözlere baktığımızda olumsuz bir yargının varlığı kabul edilebilir. Türkçedeki *yılan gibi* "Hain, sevimsiz ve soğuk kimse", *yılan gibi sokmak* "Birine sinsice kötülük etmek" ve *koyununda yılan beslemek* "Bir yakınından ihanet görmek" gibi deyimler, bu olumsuz yargının delilleridir.

Gülistan Tercümesi'nde yılan sözcüğü tam anlamıyla olumsuz metaforların kaynağı olmuştur. Yılanın her fırsatta insanları sokması sebebiyle "Sinsi ve hain" olarak gösterildiği anlaşılır. Bunun yanında yılanın görüldüğü yerde öldürülmesi nasihati ilgi çekicidir. Eserde yılan metaforik olarak "Zararlı, sinsi, öldürülmesi gereken bir hayvan" olarak resmedilmiştir.

(1) *Yılan çobân ayağına urur zaḥm ol sebebden kim*

Başını yençmesin tip taş bilen nāgah urup muḥkem (18b/6-7)

"Yılan, aniden başını taşla vurup ezmesin diye çobanın ayağını sokar."

(2) *Anası tokuz ay on kün köterdi ḥayrı bolğay dip*

Yılan tapsa idi yaḥşı ol oğlannı toğurğunça (146a/2-3)

"Anası, hayırlı bir evlat olacak diye dokuz ay on gün karnında taşıdı. O oğlanı doğuruncaya kadar yılan doğursaydı daha iyiydi."

(3) *Ecelsiz ademi ölmes diyip sen*

Yılanı kuyrukından tutma zinhar ol (99a/13)

"İnsana eceli gelmeden ölmez deyip de sakın yılanın kuyruğundan tutma!"

(4) *Yılan zaḥmından ol düşmen beterdür* (103a/6) "O düşman, yılan sokmasından daha beterdir."

(5) *Bu fesād ehliniñ nesli münḳaṭı bolsa kirek yoksa ot söndürüp köz koymak yılan öltürüp balasın beslemek āḳiller işi degül* (13a/9-11) "Bu fesat ehlinin nesli kesilmiş olsa gerek yoksa ateşi söndürüp köz koymak, yılanı öldürüp yavrusunu beslemek akillerin yapacağı iş değil".

(6) *Yılan sen her kime yétseñ tiker sen*

Otursañ kanda baykuş tég yıḳarsen (37b/11-12)

"Yılansın! Her kime ulaşırsan, onu sokarsın. Baykuş gibi nerede oturursan, orayı yıkarsın."

(7) *Né turur sen baḳıp eyā yoldaş*

Taş üze durur yılan éliñde taş (169a/11)

"Ey yoldaş! Yılan taşın üzerinde duruyor, senin de elinde taş. Daha ne bekliyorsun!"

(8) *Yılan başın düşmen éli bilen yençkil kim ikki körkli işden ḥālî degül eger ol gālib kelse yılan öltürdün ve ger bu gālib bolsa düşmenden ḳurtuldun* (165a/13-165b/1-2) "Yılanın başını düşmanın eliyle ez ki iki güzel sonuçtan mahrum kalma. Eğer (düşmanlarından) biri galip gelirse yılanı öldürdün, eğer diğeri galip gelirse düşmanından kurtuldun (demektir)."

(9) *Né yérde gül bar anda tiken bar dağı né yérde kim ḥamr bar anda ḥumār bar dağı né yérde kim genc bar anda yılan bar dağı né yérde kim dürr-i semîn bar anda neheng bar* (158a/3-5) "Nerede gül varsa orada diken vardır; nerede şarap varsa orada baş ağrısı vardır; nerede hazine varsa orada yılan vardır; nerede kıymetli inci varsa orada timsah vardır."

4. Sonuç

Gülistan Tercümesi'nde tespit ettiğimiz on altı hayvan figürünün karşılandığı metaforik bağlantıların sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Eserde kullanılan hayvan adlarından bazıları tamamen olumsuz, bazıları tamamen olumlu, bazıları ise hem olumlu hem olumsuz yönleriyle ön plana çıkarılmıştır.

Tamamen olumlu bir çerçevede metafor karşılığı olan hayvanlar *arşlan/ersed/şîr*, *bülbül* ve *kéyik* olarak tespit edilmiştir. Gülistan Tercümesi'nde *arşlan* "Aslan" sözcüğü "güç, kudret" simgesi olarak metaforlaşmıştır. Eserde tespit edilen *arşlan bigin* "Aslan gibi", *arşlan yürek* "Aslan yürekli", *kağan arşlan* "Kükreyen/kızgın aslan" ifadeleri de bu doğrultuda esere yerleştirilmiştir. Bununla birlikte *arşlan-teve* "Aslan-deve", *arşlan-it* "Aslan-köpek" ve *arşlan-êşek* "Aslan-eşek" tezatlığı üzerinden verilen mesajlar ve öğütler de çok dikkat çekicidir. *Bülbül*, metafor olarak "Güzel görünüş ve ses" üzerinde durulduğu görülür. Bu bağlamda bir örnekte *bülbül-sasıkkhan* "Bülbül-Saksağan" zıtlığı metaforik olarak kullanılmıştır. Gülistan Tercümesi'nde *kéyik* "Geyik" ise, "Zerafet, güzellik" temalarıyla beraber metafor olarak kullanılmıştır. Metinlerde tespit edilen *kéyik közli* "Geyik (gibi güzel) gözlü" ve *kéyik bigin yügür-* "Geyik gibi koşmak" tabirleri bu hayvanın zarifliğine işaret etmektedir.

Tamamen olumsuz bir çerçevede metafor karşılığı olan hayvanlar *baykuş*, *çetük/mâçî*, *êşek*, *it*, *koy*, *kuş*, *vaşvâş* ve *yılan* olarak tespit edilmiştir. Gülistan Tercümesinde, *baykuş* sözcüğü iki yerde çeşitli metaforik anlamlar işaret etmektedir. İki örnekte de "baykuş"un uğursuzluğu ön plana çıkmıştır. İlk örnekte baykuşun yıkım getirdiği inancı, ikinci örnekte ise baykuşun sadece viranelerde ya da ıssızlarda yaşayabilen bir hayvan olması vurgulanmıştır. Eserde baykuşun olumsuz karşılığı olan bir metafor konusu olduğu açıktır. Gülistan Tercümesi'nde *çetük* ve *maçî* "Kedi", *peleng* "Kaplan" ve *it* "Köpek" hayvanlarıyla olan zıtlıkları üzerinden metaforik anlamlar kazanmışlardır. İki örnekte de "güçsüzlük, acizlik, gereksiz hareketler" vurgulanmıştır. *it* "köpek" metaforunda anlam her zaman olumsuzdur. Eserde *it* hayvan olarak, "her bulduğunu yiyen, dokunduğu her şeyi kirleten, yemek için her şeyi yapan, gurursuz insanlar"ı sembolize eder. Bu hayvanın metaforik dairesinin daima olumsuz algılar olduğu gözlenir. Kimi örneklerde *arşlan-it* karşıtlığının kullanıldığı görülür. Bu örneklerde *arşlan* "yiğit, güçlü, gururlu"; *it* ise "güçsüz, korkak ve gurursuz" olarak anlatılmıştır. *koy* "Koyun" sözcüğü, çeşitli metaforların karşılığı olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri "Uysallık, sakinlik" olarak dikkat çeker. İkinci olarak koyun-çoban ilişkisine dayanan yöneten-yönetilen teması dikkat çekicidir. Son olarak ise eserde, kurt-koyun metaforunun oldukça fazla kullanıldığını söyleyebiliriz. Kurt, güçlü ve zalimi temsil ederken; koyun, güçsüzü ve mazlum simgelemiştir. *kuş* "Kuş", metafor bağlantısı açısından "tuzak" kavramı etrafında anlam alanı oluşturmuştur. Kuşların tuzağa kolay düşen hayvanlar olması üzerinden "Açgözlülük ve tamahkârlık" konuları işlenmiştir. Yarasanın karanlıkta ortaya çıkması ve yaşaması, Gülistan Tercümesi'nde *vaşvâş* "Yarasa" sözcüğünün metaforik olarak "Karanlık" ile özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. İki örnekte de aydınlık/güneş-yarasa zıtlığı üzerinden anlatım sağlanmıştır. Eserde *yılan* "Yılan", tam anlamıyla olumsuz metaforların kaynağı olmuştur. Yılanın her fırsatta insanları sokması sebebiyle "Sinsi ve hain" olarak gösterildiği anlaşılır. Bunun yanında yılanın görüldüğü yerde öldürülmesi nasihati ilgi çekicidir. Eserde yılan metaforik olarak "Zararlı, sinsi, öldürülmesi gereken bir hayvan" olarak resmedilmiştir.

Eserde bazı hayvanların hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle oluşturulan benzetmeler de bulunmaktadır. Bu hayvanlar *böri/kurt, fil, karınca* ve *teve*'dir. Gülîstan Tercümesi'nde böri "Kurt" temel bir metafor etrafında anlamlandırılmıştır. "Güç, kuvvet ve yırtıcılık" timsali olarak gösterilen *böri* bu özellikleriyle ön plana çıkarılmıştır. Gülîstan Tercümesi'nde tespit edilen bütün örneklerde fil "Fil" ile ilgili ortak bir metafor göze çarpar: Heybet, kuvvet ve iri cüsse. Bu metaforlar kimi zaman olumlu anlamda kullanılırken kimi zaman da "büyük olup korkaklık yapma" meselesini işaret etmiştir. Kısacası fil, hem olumlu hem de olumsuz manada kullanılmıştır. *karınca* "Karınca" birden fazla metaforun konusu olmuştur. Bazı örneklerde "ezilen, hor görülen, çabuk ve kolay yok edilen insanlar" için bir benzetme anlamı olduğu görülür. Bunun yanında "birlik-beraberlik" ve "çalışkanlık ve tasarruf" simgesi olarak da gösterilmiştir. Gülîstan Tercümesi'nde deveyle ilgili farklı anlayışlar metafor dairesi içerisinde anlatılmıştır. Bazı örneklerde devenin "erdemsiz, faziletsiz" bir hayvan olduğundan bahsedilirken *teve-arslan* "Deve-aslan" zıtlığı metafor olarak kullanılmıştır. Diğer örneklerde ise devenin "Zenginlik" göstergesi olarak kullanıldığı açıktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, L. Sami. *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Arslan Metin-Bayrakçı Mustafa. "Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 171, s. 99-108, 2006.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Doerfer, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*, Wiesbaden: Wiesbaden, 1965.
- Eberhard, Wolfram. (çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket), *Çin Simgeleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000.
- Erdem, Mevlüt, "Soğdca, Türkçedeki Soğdca Kelimeler ve Bunların Türkçeye Uyumları", *A.Ü. Türkoloji Dergisi*, 21, 1, Ankara 2014, s. 65-90.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1999.
- Gülakan Kaman, Sevda. "Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine", *Turkish Studies, Volume 10/8*, Spring, 2015, s. 1137-1154.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Hauenschild, I. *Die Tierbezeichnungen bei Mahmud al-Kaschgari; Eine Untersuchung aus sprach- und kulturhistorischer Sicht*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003.
- Karahan, Akartürk. "Codeks Cumanicus'ta Hayvan Adları", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, p. 1839-1865.
- Kararımak Özlem-Güloğlu Berna. "Metafor: Danışan ve Psikolojik Danışman Arasındaki Köprü", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (37), s. 122-135, 2012.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi. *Gülîstan Tercümesi*, Ankara: TDK Yayınları, 1989.

- Räsänen, Martti. *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki, 1969.
- Roux, Jean-Paul. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Birinci Cilt*, Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.
- Toprak, Funda. "Çağatay Şiirinde Vahşi Hayvanlar ve Yırtıcı Kuşlar", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9 Summer, Ankara 2013, p. 105-124.
- Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- TÜRKİYE'DE HALK AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.